

Buitengewoon Leren Plus

Evaluatie van een onderwijszorgarrangement op de boerderij voor kwetsbare jongeren tussen de 12 en 18 jaar die het moeilijk hebben op school en uit het onderwijs dreigen te vallen

Dr. Ir. Jan Hassink, Wageningen Research

Em. Prof. Dr. Jan Willem Veerman, Radboud Universiteit

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Inhoudsopgave	Pagina
Inleiding	3
Aanleiding voor BGL+	
Doelen	
Locatie	
Opzet	
Samenwerkingsstructuur	
Onderzoeksopzet	8
Programmamodel	
Onderzoeksvragen	
Instrumenten en procedures	
Deelnemers	
Resultaten	12
De verhalen van de leerlingen	
Wat is de uitstroom na de boerderij?	
Welke veranderingen zijn tijdens de boerderijperiode opgetreden?	
Overkoepelende bevindingen over de uitkomsten	
Hoe is het programma uitgevoerd?	
Hoe ziet de context eruit?	
Conclusies	23
Over de uitkomsten	
Over de uitvoering	
Over de context	
Over de werkzame principes	
Over de benodigde competenties	
Eindconclusie	
Discussiepunten	
Aanbevelingen	
Literatuur	29

Inleiding

Een belangrijk doel van passend onderwijs is maatwerk leveren in de begeleiding van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, zodat geen enkel kind langer dan drie maanden thuiszit zonder een passend aanbod. Het aantal thuiszitters blijft echter hoog en steeg naar 4790 kinderen in 2018-2019 (Slob e.a., 2020). Vooral leerlingen met ernstige sociaal-emotionele problemen (zoals internaliserende en externaliserende problemen, aandachtsproblemen, autisme) of problematische thuissituaties lopen kans op uitval. Deze leerlingen zijn gebaat bij persoonlijke aandacht en een prikkelarme omgeving, waarin zij zich gekend en gezien voelen (Van Binsbergen e.a., 2019). Voor sommige leerlingen (niet alleen thuiszitters) is zelfs het speciaal onderwijs nog te prikkelrijk of het lesprogramma niet passend (Rutgers e.a., 2019). Daarom adviseert OC&W dat er een betere aansluiting moet komen tussen onderwijs en zorg en het kind centraal moet staan (Slob e.a., 2020). Duidelijk is dat voor een deel van de leerlingen in het primair en voorgezet onderwijs een schoolse omgeving soms (tijdelijk) contraproductief werkt. Zonder maatwerk bestaat het risico dat deze kinderen volledig uitvallen uit het onderwijs, terwijl zij wel in staat zijn zich te ontwikkelen en te leren.

Eén van de mogelijkheden om leerlingen passend onderwijs te bieden buiten de schoolse omgeving, is de onderwijs-zorgboerderij. Een onderwijszorgboerderij biedt leerlingen die dreigen uit te vallen een plek in een niet-schoolse boerderij setting. De laatste jaren is het aantal onderwijszorgboerderijen tot meer dan 50 gegroeid. Op onderwijszorgboerderijen krijgen leerlingen die uitvallen in het onderwijs in een boerderij omgeving een combinatie van onderwijs en zorg. Het doel is dat leerlingen zich weer ontwikkelen, weer leerbaar worden en terugstromen naar het onderwijs.

Onderwijszorgarrangementen op zorgboerderijen lijken een succesvol in de praktijk ontwikkeld voorbeeld van het overbruggen van onderwijs en zorg in een kleinschalige, prikkelarme omgeving.

Een eerste verkenning bij verschillende onderwijszorgboerderijen in Nederland laat positieve resultaten zien (Hassink e.a., 2020; Veen & Pijpker, 2020). Dit is met name zichtbaar op sociaal-emotioneel gebied: leerlingen krijgen meer zelfvertrouwen, vertonen minder probleemgedrag, en voelen zich gelukkiger. Op het gebied van cognitie zijn de ontwikkelingen minder duidelijk. Leerlingen en leerkrachten geven aan dat de afwisseling van onderwijs en werkzaamheden op de boerderij, inclusief het buiten zijn belangrijke ingrediënten zijn. Leerlingen kunnen dankzij die wisselende en diverse activiteiten in een niet-schoolse omgeving positieve ervaringen opdoen en door de kleinschaligheid kunnen de leerkracht en zorgboer(in) hierbij maatwerk bieden. Door de positieve ervaringen overwinnen veel leerlingen hun weerstand tegen leren en meer dan de helft van de leerlingen gaat weer terug naar school. Dit sluit aan bij de positieve ervaringen met jeugdzorgboerderijen in ons land (Hassink e.a., 2011; Veerman e.a., 2016) en positieve internationale onderzoeksresultaten met onderwijs op een zorgboerderij in Noorwegen en Vlaanderen (Smeds, 2015; Jolly & Krog, 2011; Rombaut, 2011). De buitenlandse voorbeelden wijken af van de onderwijszorgboerderijen die we in Nederland aantreffen.

De focus is in Noorwegen gericht op een hele klas en in Vlaanderen meer op het aanleren van boerderij vaardigheden.

Buiten Gewoon Leren Plus (in het vervolg afgekort tot BGL+) is zo'n onderwijszorgarrangement. In deze rapportage doen we verslag van een evaluatie van het eerste jaar van dit programma. Hieronder schetsen we kort de aanleiding van BGL+, de doelen en de manier waarop het programma georganiseerd is.

Aanleiding BGL+

De Martin Luther Kingschool, een school voor speciaal onderwijs (SO) en voortgezet speciaal onderwijs (VSO) in Purmerend, zag steeds vaker kinderen/jongeren die moeite hebben met de schoolse omgeving en bij wie, ondanks alle bijzondere aandacht, de ontwikkeling dreigde te stagneren. Deze jongeren lopen het gevaar voortijdig school te verlaten, ondanks dat de ML Kingschool alles in het werk stelt om dit te voorkomen. Deze leerlingen zijn vaak niet of minder goed in staat binnen het huidige onderwijssysteem of in een klas te functioneren. Het zijn leerlingen die véél structuur nodig hebben en baat hebben bij een niet-schoolse setting.

Stichting Landzijde, een organisatie waar 110 zorgboerderijen in Noord-Holland bij aangesloten zijn, kreeg vanuit onderwijs en jeugdzorg steeds vaker jongeren aangemeld voor dagbesteding. Dit zijn jongeren die niet meer naar school durven, kunnen, willen of mogen en waar geen passend onderwijs voor gevonden kan worden. Landzijde kan deze dagbesteding heel goed bieden, maar ziet dat dagbesteding geen duurzaam antwoord is op de problematiek van deze jongeren en dat zij onderwijs nodig hebben. Daarom hebben de ML Kingschool en Landzijde de handen ineengeslagen teneinde voor deze groep jongeren een onderwijszorgarrangement op de boerderij te ontwikkelen waarin onderwijs en zorg (in de vorm van boerderij-activiteiten) afwisselend worden aangeboden en elkaar versterken. Het doel is deze jongeren weer aan het leren te krijgen om hen zo voor te bereiden op de terugkeer naar een passende school en uiteindelijk voor te bereiden op een passende plek in de maatschappij.

Deze ontwikkelingen werden herkend door de gemeente Purmerend. Zij zijn door de ML King school en Landzijde benaderd deel te nemen aan het initiatief. Ook de gemeente Edam/Volendam heeft meegedaan.

Buiten Gewoon Leren Plus (BGL+) is een nieuw onderwijszorgarrangement dat beschikbaar is voor jongeren in de leeftijd vanaf 11 jaar wier ontwikkeling op school dreigt te stagneren, of die school dreigen te verlaten of reeds verlaten hebben en waarvoor geen passend onderwijs kan worden gevonden en aangeboden.

Doelen BGL+

Doelen van BGL+ zijn het blijven(d) versterken van de schoolvaardigheden en sociaal-emotionele vaardigheden die noodzakelijk zijn om het kind weer lerend te krijgen én

lerend te houden. Via het inzetten van BGL+ wordt gestreefd naar één van de volgende einddoelen:

- 1) Terugplaatsing naar de onderwijssetting van herkomst.
- 2) Terugplaatsing naar een andere onderwijssetting dan de oorspronkelijke.
- 3) Plaatsing in een op het individu afgestemd passend traject of arrangement.

De leerling komt door BGL+ niet (voortijdig) thuis te zitten, wordt gereactiveerd, doet succeservaringen op, maakt nieuwe keuzes, wordt gemotiveerd, volgt onderwijs en behoudt aansluiting.

Locatie

BGL+ wordt uitgevoerd op Zorgboerderij Hartog gelegen in Westbeemster. Het is een bedrijf met dieren (schapen, koeien en hobby-dieren) en er is een grote tuin met een tunnelkas. De boerderij is aangesloten bij de stichting Landzijde. Dagelijks zijn er naast de leerlingen zo'n 12 cliënten (op de zorgboerderij worden ze deelnemers genoemd). Hun problematiek varieert van verstandelijk beperking, Niet Aangeboren Hersenletsel, dementie/Alzheimer, burnout/overspannen tot re-integratie. Hun activiteiten betreffen de verzorging van de dieren, de verzorging van de tuin en groententeelt, het verrichten van klussen, onderhoud, houtbewerking, koken en natuur- en landschapsbeheer. Maar ook allerlei andere activiteiten zijn mogelijk, uitgaande van de kwaliteiten van de deelnemers. Alle (noodzakelijke) activiteiten worden op de zorgboerderij aangepast aan de deelnemers, zodat zij zich maximaal kunnen ontplooien.

Vanaf september 2020 wordt er op de zorgboerderij aan een groep van 9 kinderen/jongeren uit de regio Waterland ook het onderwijszorgarrangement BGL+ aangeboden. Hiervoor werkt de zorgboer nauw samen met een docent van de ML Kingschool, die fulltime op de zorgboerderij aanwezig is en ondersteund wordt door twee onderwijsassistenten. Zij zijn beiden een deel van de week aanwezig zodat er elke dag één onderwijsassistent aanwezig is. Daarnaast is de zorgboer fulltime aanwezig. Ook de IB-er van de ML Kingschool heeft intensief contact met de locatie.

Opzet

Vanaf september 2020 is BGL+ formeel van start gegaan. Het programma is ontwikkeld door de docent van de ML Kingschool. Op de boerderij is op de eerste verdieping een leslokaal ingeruimd en er zijn een aantal kleinere ruimtes voor het doen van individuele leeropdrachten. Beneden is een grote werkplaats met een keur aan gereedschappen voor het uitvoeren van allerlei handvaardigheidsactiviteiten. Alle leerlingen beschikken over een chromebook, er is een digibord en er is een groot scala aan onderwijsleermaterialen.

Leerlingen komen 's-morgens om 8.30 uur naar de boerderij en starten altijd met een activiteit op de boerderij ("even uitwaaien en ontladen"), variërend van even chillen op de bank met telefoon, een gesprekje, een gezelschapsspel of direct fysiek aan het werk

op de boerderij. Om 09:00 uur is er een gezamenlijke start met het bespreken van de dag, het invullen van het evaluatieformulier (activiteiten van de vorige dag) en het bekijken van het ochtendjournaal.

Daarna gaan zij naar het lokaal en krijgen daar onderwijs-op-maat. Per leerling is er dus een ander aanbod – afhankelijk van het niveau en de wensen/interesses van de leerling. “Wij sluiten uitdrukkelijk aan bij deze interesses, omdat dit de enige manier is om hen weer plezier in het leren en vertrouwen in zichzelf te laten krijgen is. En vanuit dit vertrouwen gaan wij stapje-voor-stapje verder” aldus de leerkracht. De rest van de dag wordt flexibel – wel volgens een vast rooster maar met ruimte om af te kunnen wijken/te improviseren – ingevuld. Leerlingen zijn afwisselend bij de leerkracht, de onderwijsassistent of de zorgboer. Hierbij wordt uitdrukkelijk rekening gehouden met ‘de stand van de dag’ – hoe is hun gemoed, wat willen en kunnen ze vandaag. Soms is er meer zorg in de vorm van boerderij-activiteiten nodig en minder onderwijs, soms is dat andersom. Het is iedere dag flexibel inspelen op de leerlingen en maatwerk leveren.

De eerste periode ligt de focus op gewenning en ontwikkelen van sociaal-emotionele en gedragsmatige aspecten en het ontwikkelen van motivatie en werkhouding. Hierdoor groeit ook het zelfvertrouwen. Vanaf half februari 2021 is gestart met het meer schoolse leren. Vanaf half mei is gestart met het zorgvuldig plannen van de terugkeer naar school. Er is een warme overdracht, wat kan betekenen dat de docent of de onderwijsondersteuner de eerste keer meegaat naar school om het gevoel van veiligheid te continueren. Voor een aantal leerlingen is er een rooster van meerdere malen onder begeleiding weer wennen op de ML Kingschool. Ook zijn de toekomstige docenten van de ML Kingschool uitgenodigd op de zorgboerderij om kennis te nemen van BGL+, de methodiek en de succes- en faalfactoren bij de betreffende leerling.

Samenwerkingsstructuur

Binnen BGL+ werken verschillende partners samen: de ML Kingschool, Landzijde, de boerderij, en de gemeente Purmerend. Omdat er door de aard van de problematiek van de leerlingen zowel sprake is van zorg én onderwijs zijn er afspraken gemaakt over de financiering. De gemeente betaalt het zorgdeel en de school de docenten, onderwijsassistenten en leermaterialen. Om die samenwerking optimaal te laten verlopen is er een samenwerkingsstructuur opgezet die de volgende onderdelen kent:

- De Stuurgroep, bestaande uit de directies van de ML Kingschool, Landzijde en de gemeente Purmerend (Directies MLK en LZ en contractmanager Maatschappelijk Domein). De stuurgroep neemt besluiten over inhoud, proces en organisatie.
- De Reflectiegroep, bestaande uit de docent (ML Kingschool) en de zorgboer, de IB-er van de ML Kingschool, vertegenwoordiger van het Samenwerkingsverband VO-Waterland, vertegenwoordiger van het Loket Jeugd in Purmerend, vertegenwoordiger van de gemeente Purmerend (afdelingen jeugd, zorg en leerplicht), de zorgcoördinator Landzijde en de projectleider. De Reflectiegroep reflecteert maandelijks op de praktijk van BGL+: wat gaat goed, wat kan beter, wat moet anders. Zij bevraagt de betrokkenen bij de dagelijkse praktijk uitvoerig

over kwaliteit, doelmatigheid, veiligheid, transparantie en planmatig/methodisch werken. Daarnaast adviseert zij de Stuurgroep gevraagd en ongevraagd over de uitvoering van het project (inhoud, proces, organisatie).

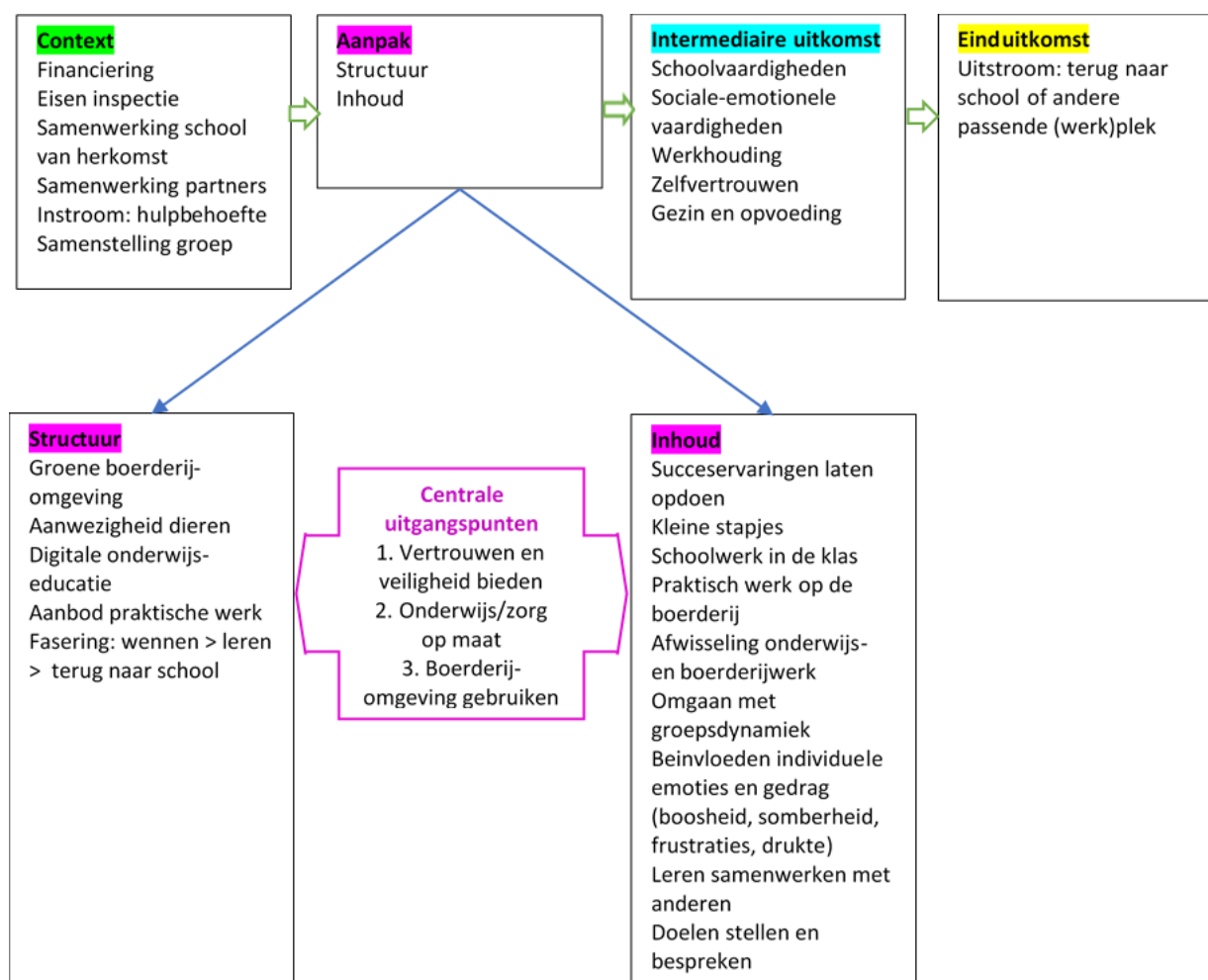
- Daarnaast is er nog het intake team BGL+, welke getrokken wordt door de IB-er van de ML King en de zorgcoördinator van Landzijde en waarin eveneens zitting hebben: docent en zorgboer (geven aan wat haalbaar is en wat niet), de vertegenwoordiger van Loket Jeugd en de projectleider BGL+.

Onderzoeksopzet

Landzijde heeft aan Wageningen Research gevraagd onderzoek te doen naar de inhoud en uitkomsten van BGL+. Om een kader voor de onderzoeksvragen te hebben we een programmamodel opgesteld dat de essentie van BGL+ in beeld brengt en tevens als basis dient voor het formuleren van onderzoeksvragen.

Programmamodel

Een programmamodel maakt zichtbaar hoe een programma in een *context* van randvoorwaarden een *aanpak* met een bepaalde structuur en inhoud wil realiseren, die via *intermediaire uitkomsten* (tijdens de boerderijperiode) tot de gewenste *einduitkomsten* (na de boerderijperiode) leidt. Het programmamodel voor BGL+ wordt in onderstaande figuur afgebeeld en onder de figuur verder uitgelegd.

Figuur 1. Programmamodel BGL+

Centraal in de figuur staat het *onderwijszorgprogramma* dat een structuur en een inhoud kent. Structuur en inhoud omvatten de elementen waarvan men verwacht dat ze werkzaam zullen zijn. De structuur van BLG+ omvat 'de dingen die er zijn' (groene omgeving, dieren, etc.) en de inhoud omvat de 'dingen die gedaan worden' door de

begeleiding (zoals vertrouwen en veiligheid bieden, aanbieden van praktisch boerderijwerk en schoolwerk, succeservaringen laten opdoen, etc.). Structuur en inhoud komen bij elkaar in de onderwijskundige en pedagogische aanpak, waarin drie uitgangspunten centraal staan die voor de doelgroep van essentieel belang worden gevonden: (1) het bieden van veiligheid en vertrouwen, (2) het leveren van maatwerk aansluitend bij de individuele interesses en mogelijkheden van de leerlingen, (3) gebruik maken van de boerderij-omgeving inclusief de daar aanwezige onderwijsmiddelen.

Het programma werkt toe naar *intermediaire uitkomsten*. Dit zijn veranderingen die bereikt worden tijdens de boerderijperiode, zoals het verbeteren van schoolvaardigheden (lezen, spellen, rekenen) en sociaal-emotionele vaardigheden (kunnen omgaan met eigen emoties en gedrag en die van anderen). Hierdoor zullen ook de werkhouding en het zelfvertrouwen toenemen. Tevens is er aandacht voor mogelijke verbeteringen in de gezinssituatie en opvoeding om in gang gezette veranderingen te ondersteunen. Het behalen van deze intermediaire uitkomsten leidt tot het bereiken van de gewenste *einduitkomst*: terugkeer naar een passende school of andere passende (werk)plek. Het geheel vindt plaats in een *context* van onderwijswetgeving en financiering en afspraken en samenwerking met partners in de omgeving (gemeente en samenwerkingsverband). En ook op voorwaarde dat de beoogde instroom behaald wordt: leerlingen met (dreigende) schooluitval, veelal gekenmerkt door achterstanden in schoolvaardigheden, beperkingen in intellectuele vermogens en sociaal-emotionele problemen. Daar is het programma immers voor bedacht. Dit zijn de randvoorwaarden die nodig zijn om het programma te laten werken.

Bij elkaar concretiseert het voorgaande de programmatheorie die in zijn algemeenheid luidt dat *als* de beoogde context is gerealiseerd én het programma uitgevoerd is zoals bedoeld, *dan* ook de gewenste intermediaire en einduitkomsten zullen worden bereikt. Hieruit zijn relevante onderzoeksvragen af te leiden

Onderzoeksvragen

Een eerste vraag is of de gewenste uitkomsten zijn bereikt. Daar beginnen we mee. Daarna is het van belang te kijken of het verwachte werkzame elementen van het programma ook daadwerkelijk in praktijk zijn gebracht. Een tenslotte is het van belang na te gaan of de gewenste context van randvoorwaarden gerealiseerd is. Dit leidt tot de volgende specifieke onderzoeksvragen:

1. Wat is uitstroom na de boerderij?
2. Welke veranderingen treden er op verschillende gebieden tijdens de periode op de boerderij op?
 - a. Schoolvaardigheden op gebied van lezen, spellen, rekenen
 - b. Sociaal-emotionele vaardigheden
 - c. Werkhouding en zelfvertrouwen
 - d. Gezin en opvoeding
3. Hoe is het programma uitgevoerd?

- a. Aanwezigheid kind op de boerderij
 - b. Onderwijskundige en pedagogische aanpak met bijbehorende activiteiten in de boerderij-omgeving
 - c. Zijn er aanwijzingen dat deze leiden tot de behaalde uitkomsten?
4. Hoe ziet de context eruit?
- a. Heeft de beoogde instroom met de juiste hulpvraag/ behoefte plaatsgevonden?
 - i. School- en hulpverleningsgeschiedenis
 - ii. Aanmeldingsproblemen (onderwijsgerelateerd, zorggerelateerd)
 - b. Heeft de groep de juiste samenstelling?
 - c. Hoe is de samenwerking verlopen?
 - i. Zorgboer - docent
 - ii. Landzijde – ML Kingschool
 - iii. Landzijde/ ML-Kingschool – samenwerkingsverband en gemeenten

Instrumenten en procedures

De coördinatie van het onderzoek lag bij Dr. Ir Jan Hassink van Wageningen Research en Em. Prof. Dr. Jan Willem Veerman van de Radboud Universiteit. Het onderzoek is te typeren als praktijkverhelderend onderzoek (Veerman, 1985, p. 23): 'onderzoek dat erop gericht is een bepaalde praktijksituatie door te lichten of op te meten, op een wijze die tot voor de praktijk herkenbare en te gebruiken informatie voert'. We hanteren in een mixed-method-design een combinatie van vragenlijsten en interviews.

Ouders en de boerderijleerkracht hebben net voor afsluiting van de pilot in juni 2021 een *vragenlijst* ingevuld: de Beoordelingsschaal voor Tevredenheid en Effect (BESTE). Dit is een bewerking van een vragenlijst die in eerder onderzoek naar zorgboerderijen werd gebruikt (Veerman e.a., 2016). De leerkracht wordt gevraagd voor elke leerling aan te geven in welke mate er door BGL+ op het gebied van schoolvaardigheden, sociaal-emotioneel functioneren, gezin en opvoeding en maatschappelijke aspecten veranderingen zijn opgetreden. De ouders werd gevraagd dit voor hun eigen zoon of dochter aan te geven. Zo kan het perspectief van de leerkracht én ouders in beeld komen. Daarnaast werd de leerkracht gevraagd op de BESTE per leerling aan te geven aan welke activiteiten de leerling heeft meegedaan en welke kenmerken van het onderwijszorgarrangement hebben bijgedragen aan een positieve ontwikkeling. De leerkracht is ook gevraagd het beginniveau en uitstroomprofiel aan te geven.

Om meer inzicht te krijgen in de ervaringen van leerlingen en hun ouders en het belang van specifieke activiteiten en kenmerken van het programma zijn in maart 2021 *interviews* gehouden met een aantal leerlingen en hun ouder(s). Om meer inzicht te krijgen in het proces van verandering en het belang en de inzet van specifieke activiteiten voor elke leerling is in juni 2021 door de beide onderzoekers een reflectieoverleg gehouden met de leerkracht, zorgboer en onderwijsassistenten op de boerderij. De focus van het overleg was de vraag: waarom is een leerling in de pilot geplaatst, hoe heeft een leerling zich ontwikkeld, wat is er ingezet om een positieve

ontwikkeling te stimuleren en wat heeft hierbij wel en niet gewerkt. Niet alle ouders en leerlingen hebben aan alle onderdelen van het onderzoek deelgenomen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de onderzoeksactiviteiten en om hoeveel leerlingen het ging.

Tabel 1. Onderzoeksactiviteiten

Activiteit	Focus	Aantal leerlingen
Interview leerlingen	Ervaringen leerlingen	7
Interview ouders	Ervaringen ouders	6
Vragenlijst leerkracht	Verandering en werkzame elementen	9
Vragenlijst ouders	Verandering en tevredenheid	6
Reflectieoverleg op de boerderij met leerkracht, boer en onderwijsassistenten	Proces van verandering	9

Deelnemers

Deelnemers zijn 9 leerlingen tussen de 11 en 13 jaar bij aanmelding, het gaat om 6 jongens en 3 meisjes. De meeste leerlingen (5) hebben een vorm van autisme, soms in combinatie met andere problemen zoals adhd. Zes leerlingen hebben een licht verstandelijke beperking. Allen hebben een leerachterstand op schoolvakken als lezen, taal en rekenen. Bij meer dan de helft van de leerlingen is de thuissituatie niet harmonieus. Bij alle leerlingen ging het op school niet goed. Om verschillende redenen zaten veel kinderen meer thuis of op de gang dan op school. Bij sommige leerlingen was de sociale interactie op school te onvoorspelbaar en beangstigend, anderen zijn hyperactief en kunnen niet lang stilzitten, of zijn niet gemotiveerd te leren omdat ze het nut er niet van inzien. Het zijn allemaal leerlingen waarvoor de school en de leerkrachten op school geen passende onderwijssituatie konden bieden.

Resultaten

We beginnen met een korte beschrijving van de ontwikkeling van elke leerling die deelnam aan BGL+ en de voor hem of haar werkzame elementen van het onderwijszorgarrangement. De beschrijving is ontleend aan de interviews en het reflectieoverleg op de boerderij. De genoemde leeftijden zijn die van het moment van start in BGL+ Daarna volgt de beantwoording van de onderzoeksvragen.

De verhalen van de leerlingen

L1 (jongen, 13 jaar) zit het schooljaar 2019 – 2020 maximaal halve dagen op school. Ouders (met name moeder) houden hem thuis in verband met overprikkeling en boze, agressieve buien thuis. Doel was om hem zover te krijgen om het hele dagen vol te kunnen houden. Hij heeft een licht verstandelijke beperking en de diagnose autisme. L1 is een in zichzelf gekeerde jongen die vaak moe en boos is. Hij heeft helaas maar weinig deelgenomen aan het programma omdat zijn ouders het te spannend vonden dat L1 naar de boerderij kwam en deelnam aan buitenactiviteiten in verband met corona en een operatie. Daardoor heeft hij er weinig van geprofiteerd. Op gebied van lezen en rekenen is er enige vooruitgang geboekt, ook door opdrachten die hij thuis kreeg. Ook lukt het hem wat beter eigen keuzes te maken. De laatste periode, toen hij er wel meer was, heeft hem goed gedaan en is hij volgens de leerkracht op sociaal gebied erg gegroeid. Wat deze leerling volgens de leerkracht nodig heeft is een kleine groepssetting en 1-op-1 contact. Belemmerend was de beschermende houding van de moeder. Zij geeft ook aan dat haar zoon met name thuis heeft geleerd en niet op de boerderij. L1 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "beschutte arbeid".

L2 (jongen, 13 jaar) komt uit een zeer traumatische, gewelddadige thuissituatie. Is in een weekend december 2019 volledig onvoorbereid met moeder en zusje verhuisd. Vader is via een gerechtelijke uitspraak uit ouderlijke macht gezet. Op de boerderij gestart in januari 2020. Hij heeft een licht verstandelijke beperking en geen psychiatrische diagnose. L2 heeft volgens de leerkracht optimaal geprofiteerd van de boerderij. "Hij kwam hier met een enorme rugzak, en ik denk dat wij er iets uit gehaald hebben". Hij was een getraumatiseerde, teruggetrokken jongen. Hij heeft veel positieve ervaringen opgedaan, geleerd om samen te werken en zijn zelfvertrouwen is toegenomen. Op gebied van rekenen en lezen zijn de ontwikkelingen minimaal geweest volgens de leerkracht. Deze leerling genoot ervan dat hij naar buiten kon en dat hij veel praktijkopdrachten kon doen. Fysiek werk hielp hem om "uit een dal te komen". Bij deze leerling werkte het goed om hem veel buiten praktijkopdrachten te geven, hem vertrouwen te geven en met rust te laten als hij daar behoefte aan heeft. Een mooi voorbeeld is dat hij leerde begrip te krijgen voor afstandsmaten door met een rolmaat te gaan werken. Een jonge vrouwelijke stagiaire wist bij hem ook de juiste snaar te raken om samen met schoolse taken aan de slag te gaan. L2 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "dagbesteding".

L3 (jongen, 12 jaar) is aangemeld op de ML Kingschool maar er is voor hem geen passende groep in verband met zijn cognitieve ontwikkeling, zijn sociaal-emotionele ontwikkeling en behoefte aan praktijkvakken. Het risico van thuiszitten bestaat. Hij heeft een gemiddelde intelligentie en de diagnose autisme. L3 heeft volgens de leerkracht optimaal geprofiteerd en is zowel op sociaal als ook cognitief gebied gegroeid. Hij heeft veel meer zelfvertrouwen gekregen. Voordat hij naar de boerderij ging was er de angst dat hij uit zou vallen, omdat er geen klas was waar hij goed paste. Bij L3 was er ook sprake van maatwerk. Hij was heel geïnteresseerd in elektra en kon zich daarin uitleven. "Hij zat echt te strálen toen hij een lampje liet branden. Nou, dat was natuurlijk geweldig, vond hij fantastisch". L3 kan nogal doordraven in dingen. Hij heeft geleerd zich meer te focussen en een taak af te maken. Door de band die hij heeft ontwikkeld is hij ontvankelijk voor feedback. Wat ook hielp is dat hij een rustig plekje had in het hooi, waar hij tot rust kon komen. Hij kreeg er vertrouwen door dat hij dat mocht doen. Op gebied van rekenen en lezen zijn er kleine stappen gezet. L3 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "beschutte arbeid".

L4 (jongen, 11 jaar) komt van een dagbehandelingscentrum en moet daar weg. Vanwege zijn grote weerstand tegen leren/ werken ligt doorstroom naar de ML Kingschool moeizaam. Hij heeft last van driftbuien en kan totaal afgesloten zijn van de buitenwereld. Hij heeft een gemiddelde intelligentie en de diagnose autisme. Hij heeft een slechte werkhouding, heeft nergens interesse in, verveelt zich op school, vertoont vervelend gedrag en kan niet bereikt worden door de leerkracht. L4 heeft zich goed ontwikkeld op sociaal- emotioneel en cognitief gebied aldus de leerkracht en de moeder. Hij was een bozige jongen die niets wilde. Door de boerderij is dat veranderd. L4 heeft een goede vriendschap opgebouwd met L6. Ook hier was de ingang tot ontwikkeling het aansluiten bij zijn interesses. Zoals de leerkracht aangaf: "We hebben hem ook leren ontdekken waar zijn interesses liggen, bijvoorbeeld eten maken, koken vindt hij fantastisch, houtbewerking en programmeren, daar weet hij alles van. Hij moet een duidelijk doel voor ogen hebben, zich gehoord voelen en soms helpt een duidelijk voorbeeld". Verder moet de druk niet te hoog zijn en moet hij ruimte ervaren. Met een docent die programmeerles gaf kon L4 geconcentreerd werken en lukte het hem ook om instructies te lezen. Zo was hij onbewust toch bezig met schoolvaardigheden. Waar L4 ook van genoot was met de boer aan het werk zijn. L4 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "vervolgonderwijs".

L5 (meisje, 13 jaar) kan het geen hele dag op school volhouden. Door het inzetten van een time-out wordt gehoopt dat dit op de boerderij wel gaat lukken. Daarnaast is het van belang dat zij zich zowel cognitief als sociaal verder kan ontwikkelen. Ze heeft een licht verstandelijk beperking en de diagnoses autisme en adhd. L5 heeft bij de start van het schooljaar (kort) geprobeerd het hele dagen vol te houden. Moeder komt daarop terug omdat het volgens haar niet vol te houden is. In overleg is het rooster aangepast. Haar aansluiting bij groepsgenoten is van zeer korte duur. L5 kent relatief gezien veel verzuim. Na ongeveer 2 maanden is ze niet meer te motiveren om "in beweging" te komen. Er is in die tijd zeer veel contact met moeder. L5 krijgt weerstand tegen de boerderij (als plek: stank en kou) en in december 2020 is in overleg met moeder en

school besloten haar terug te laten gaan naar de ML Kingschool. Een mix van factoren is hiervoor de reden: het gebrek aan motivatie, de complexe persoonlijkheid van L5, de haat/liefde verhouding met een andere leerling, geen binding met de boerderij, een verstoord dag- en nachtritme en een complexe thuissituatie. Achteraf concludeert de leerkracht dat eerder en actiever gecommuniceerd had moeten worden dat dit geen goede plek was voor L5. Van L5 zijn verder geen gegevens verzameld. L5 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "beschutte arbeid".

L6 (jongen, 12 jaar) komt van het speciaal basisonderwijs en is aangemeld op de ML Kingschool. Hij heeft een licht verstandelijke beperking en de diagnose adhd. Hij is erg chaotisch, heeft zeer weinig zelfvertrouwen en weinig tot geen sociale contacten. L6 heeft een voorkeur voor rekenen. Lezen vindt hij lastig. Hij was een heel chaotische, overactieve jongen die tot niets kwam en buitengesloten werd in een groep. Door zijn adhd had hij geen focus. Medicatie heeft hierin geholpen. Hij had niets met de boerderij, maar heeft er toch flink van geprofiteerd. Hij is veel socialer en zelfstandiger geworden. Ook bij L6 was de basis een vertrouwensband, en aan de slag met concrete klussen bijvoorbeeld op gebied van houtbewerking. De moeder is enorm dankbaar voor de betrokkenheid en inzet van de leerkracht en de boer en geeft aan dat de boer een grote stimulans was voor L6. Door de betrokkenheid was L6 aanspreekbaar op zijn gedrag. L6 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "beschutte arbeid".

L7 (meisje, 11 jaar) is een meisje met zeer complexe problematiek die niet in een groep kan functioneren door haar behoefte aan controle en haar manipulatieve en agressieve gedrag. Ze kent een zeer moeizaam verloop in een aantal verschillende klassen op de ML Kingschool. Laat veel agressie en woedeaanvallen zien. 1-op-1 onderwijs heeft nog het beste resultaat, vandaar de keuze voor de boerderij. Ze functioneert op licht verstandelijk beperkt niveau, heeft de diagnose oppositioneel-opstandige gedragsstoornis, maar ook kenmerken van adhd en autisme. De innerlijke rust die nodig is voor het verder ontwikkelen van alle cognitieve vaardigheden, ontbrak volledig bij L7. Op de boerderij lukte het niet om haar in de groep te houden omdat andere leerlingen voor haar onveilig waren. Ze bloeide op toen ze als stagiair mee kon werken bij de volwassen cliënten. Daar hoefde ze geen strijd te voeren. Ze kan hard werken en kan een prima werkhouding laten zien. Feit is dat zij dat alleen doet als de "voorwaarden" in orde zijn: ze moet iets leuk vinden en er moet een 1-op-1 situatie zijn met een volwassene. Haar werkhouding op andere momenten is ver beneden peil. Zij is dan druk met het "onder controle houden" van de groep waarin zij functioneert. Ze heeft veel interesse in paarden en er kwam een mogelijkheid om een cursus paardenverzorging te starten. Daarbij kwam enig leeswerk kijken, technisch en begrijpend lezen. Dat werkte redelijk. Thuis gaat het niet beter met L7. Er lijkt een soort gelatenheid op te treden bij de ouders. Ouders zijn in ieder geval wel blij dat L7 het nu goed doet op haar stage. L7 blijft het schooljaar 2020-2021 nog een poosje op de BGL+ in verband met een aanstaand uitgebreid onderzoek, waarvan de uitslag van belang is voor een verdere onderwijssetting. Het verwachte uitstroomprofiel is "beschutte arbeid".

L8 (jongen, 12 jaar) functioneert niet op de ML Kingschool. Hij zit meer op de gang dan in klas en doet veel taken buiten de groep om zowel zichzelf als zijn groep te ontlasten. Veel frustratie en onvermogen zorgen voor uitdagend gedrag. Zijn sociale contacten met leeftijdsgenoten zijn op school minimaal. Doel is om hem meer zelfvertrouwen te geven, zijn ontwikkeling op cognitief gebied verder te ontwikkelen en meer rust in zijn gedrag te bewerkstelligen. Hij is verstandelijk beperkt, heeft autisme en laat een deletie zien in het Xq25 chromosoom waarmee zijn spraak-taalachterstand en de minimale gelaatsdysmorphie verklaard is. L8 had erg veel weerstand tegen lezen. De boerderij werkte voor hem. L8 is een jongen die leert in de praktijk. Hij geniet van het leren in de praktijk, doet positieve ervaringen op en is weer vrolijk. L8 heeft meer zelfvertrouwen gekregen, heeft geleerd om samen te werken. L8 laat weten wat hem bezighoudt. Hij pakt meer taken aan en is te helpen/ corrigeren. Dit zien zijn ouders ook. L8 heeft een goede band met een oudere deelnemer die hem leert met de boormachine te werken. L8 oefent op de boerderij dagelijks een aantal woorden die betekenis voor hem hebben en getallen op een duimstok of rolmaat. L8 vraagt zelf om het oefenen. Ook de samenwerking met de deelnemer van de boer zorgt ervoor dat L8 wil oefenen. L8 blijft het schooljaar 2021-2022 nog op de BGL+ in verband met latere instroom in schooljaar 2020-2021. Het streven in januari 2022 een combinatie ML Kingschool/ BGL+ te realiseren. Het verwachte uitstroomprofiel is "beschutte arbeid".

L9 (meisje, 12 jaar) komt bijna niet op school omdat zij erg veel angst heeft en externe prikkels niet adequaat kan verwerken. Gevolg is een huilend kind dat de hele dag "op slot" zit. De rit met de taxi is regelmatig al te veel om een schooldag vol te kunnen houden. Ze heeft een gemiddelde intelligentie en de diagnose autisme, ook is bij haar een deletie op chromosoom 2 geconstateerd. Door flink in haar te investeren en een band op te bouwen, betrouwbaar te zijn, haar serieus te nemen, ontstond er een basis voor verdere ontwikkeling. De persoonlijke band was voor die ontwikkeling cruciaal. De dieren, de kleinschaligheid en de veilige setting hebben hierbij erg geholpen. Ze heeft geleerd om te gaan met eisen, laat zelfstandigheid zien en durft aan een onbekende taak te starten. Ze heeft een prima werkhouding en veel zelfvertrouwen ontwikkeld. Ze is plichtsgetrouw en heeft geleerd dat er rekening met haar gehouden kan worden als zij laat weten wat haar bezig houdt, zoals spanning, verdriet. Moeder is heel blij met de positieve ontwikkelingen die L9 ook thuis laat zien. Daardoor is er thuis ook minder hulpverlening nodig. Lezen gaat L9 goed af, er is elke dag geoefend. Rekenen is de mindere kant. Het doel was het niveau in stand te houden. L9 start het nieuwe schooljaar 2021-2022 op de ML Kingschool, met als uitstroomprofiel "vervolgonderwijs".

Wat is de uitstroom na de boerderij?

We beginnen met de einduitkomsten. Van de **9** leerlingen van wie gegevens verzameld zijn, zijn er **7** terug naar de school van herkomst, **1** leerling is in januari 2021 al terug gegaan, de **6** anderen aan het eind van het schooljaar. Voor **6** van deze leerlingen is dit de ML Kingschool en **1** voor leerling een van de scholen van de jeugdhulp en onderwijsinstelling Altra. Verder gaat **1** Leerling na de zomer door in de BGL+ groep. Hij

is later gestart en nog niet alle doelen bleken voldoende behaald. Tenslotte gaat **1** leerling door in het arrangement dat eind april 2021 is gestart en bestond uit "stage" en meedraaien in de dagbestedingsgroep met de andere cliënten van de boerderij. Het streven is wel om bij de start van het schooljaar 2021 – 2022 weer een "echt" onderwijsaanbod te verzorgen. In ieder geval tot er een goed diagnostisch onderzoeksresultaat ligt. Zoals het er nu uitziet wordt dat oktober 2021. De uitstroomprofielen, gescoord volgens de onderstaande schoolstandaard leeropbrengsten van de ML Kingschool, betroffen voor **6** leerlingen niveau 3 (VSO ZML – Beschutte Arbeid), voor **2** leerlingen niveau 5 (VSO ZML of PrO – Arbeid/ Vervolgonderwijs) en voor **1** leerling niveau 2 (VSO ZML MEB – Dagbesteding Taakgericht en Activerend).

Didactisch e leeftijd	Leeftijd d																	
Profiel Leerroute	-20	-10	0	10	20	30	40	50	60	Uitstroom profiel SO	70	80	90	100	110	120	130	Uitstroom profiel VSO
	4 j	5 j	6 j	7 j	8 j	9 j	10 j	11 j	12 j		13 j	14 j	15 j	16 j	17 j	18 j	19 j	
P5	CED 4	CE D 5	CE D 6	CE D 7	CE D 8	CE D 9	CE D 10	CE D 11	CE D 12	VSO ZML of PrO	CE D 13	CE D 13	CE D 14	CE D 14	CED 15- 16	CED 15- 16	CE D 16	Arbeid/ Vervolg- onderwijs
P4	CED 3	CE D 4	CE D 5	CE D 6	CE D 7	CE D 8	CE D 8	CE D 9	CE D 9	VSO ZML	CE D 10	CE D 10	CE D 11	CE D 11	CED 11- 12	CED 11- 12	CE D 12	Arbeid
P3	CED 2	CE D 3	CE D 3	CE D 4	CE D 4	CE D 5	CE D 5	CE D 6	CE D 6	VSO ZML	CE D 8	CE D 8	CE D 8	CE D 9- 10	CED 9- 10	CED 9- 10	CE D 9- 10	Beschutte Arbeid
P2	PI 2	PI 3	PI 4	PI 5	PI 6	CE D 1	CE D 2	CE D 2	CE D 3	VSO ZML MEB	CE D 3	CE D 4	CE D 4-5	CE D 5-6	CED 5-6	CED 5-6	CE D 6	DB Taakgerich t en activerend
P1	PI 1	PI 2	PI 3	PI 4	PI 4	PI 5	PI 5	PI 6	PI 6	VSO ZML MEB	CE D 1	CE D 1	CE D 1	CE D 1	CED 2	CED 2	CE D 2	DB Belevings- gericht

Welke veranderingen treden er tijdens de boerderijperiode op?

Veranderingen tijdens de boerderijperiode zijn intermediaire uitkomsten. Ze worden hieronder weergegeven, gebaseerd op de scores van de leerkracht op vragen uit de Beoordelingsschaal voor Tevredenheid en Effect (BESTE). Daarna wordt een totaalbeeld geschetst, waarbij ook de scores van een aantal ouders op de BESTE en gegevens uit de interviews zijn verwerkt. De scores op de BESTE konden op een vierpuntsschaal gegeven worden, deze wordt ook in de tabellen vermeld. De twee scores die op een duidelijke vooruitgang wijzen zijn steeds gearceerd en worden bij de interpretatie van de uitkomsten samengenomen.

Schoolvaardigheden

Onderstaande tabel geeft een overzicht van veranderingen in het gebied schoolvaardigheden, te weten technisch en begrijpend lezen, spellen en rekenen. Alle leerlingen begonnen aan het boerderijtraject met forse achterstanden. Te zien valt dat op technisch lezen en rekenen een derde deel duidelijk vooruitgaat, op begrijpend lezen iets

meer dan een derde deel en op rekenen en spellen beduidend minder dan een derde deel (slechts 1 leerling gaat duidelijk vooruit op gebied van rekenen).

Tabel 2. Uitkomsten schoolvaardigheden

	Niet of nauwelijks vooruitgegaan	Enigszins vooruitgegaan	Goed vooruitgegaan	Zeër goed vooruitgegaan
Technisch lezen	1	5	2	1
Begrijpend lezen	3	2	3	1
Spellen	4	4	1	0
Rekenen	2	4	2	1

Sociaal-emotionele vaardigheden

Sociaal-emotionele vaardigheden betreffen inzicht in en omgaan met de eigen gevoelens en gedragingen en die van de ander. In dit onderzoek wordt de vooruitgang op dit gebied op de volgende manieren gemeten:

- (1) het sociaal-emotioneel functioneren in het algemeen (hierover werden in de BESTE 10 vragen gesteld, zoals 'door de boerderij houdt het kind meer rekening met anderen', te beantwoorden op een vierpuntsschaal die varieerde van 'niet mee eens' tot 'helemaal mee eens'; in de tabel is het afgeronde gemiddelde op deze 10 vragen ingepast in het in alle tabellen gehanteerde scorestramien voor de vierpuntsschaal, waarbij een score boven of gelijk aan 2,5 (het theoretische midden van de schaal) als duidelijke vooruitgang is genomen;
- (2) de sociale omgang met andere kinderen (hierover ging één van de 10 vragen, de score wordt weer ingepast in het scorestramien);
- (3) het kunnen omgaan met emotionele en gedragsproblemen (hierover stond een specifieke vraag in de BESTE te beantwoorden via de eerder gehanteerde vierpuntsschaal; voor één leerling was dit aspect niet te beoordelen).

In onderstaande tabel is te zien dat de sociaal-emotionele vaardigheden van de meeste leerlingen duidelijk vooruitgaan.

Tabel 3. Sociaal-emotionele vaardigheden

	Niet of nauwelijks vooruitgegaan	Enigszins vooruitgegaan	Goed vooruitgegaan	Zeër goed vooruitgegaan
Sociaal-emotioneel functioneren	2	1	3	3
Omgang andere kinderen	2	0	3	4
Emotionele en gedragsproblemen	1	1	4	2

Werkhouding en zelfvertrouwen

Hierover stonden twee vragen in de BESTE van de leerkracht. De werkhouding en het zelfvertrouwen zijn bij de meeste leerlingen duidelijk vooruitgegaan (resp. bij 7 van de 8 en 6 van de 8; bij één leerling was dit niet te beoordelen). Onderstaande tabel laat dit zien.

Tabel 4. Uitkomsten werkhouding en zelfvertrouwen

	Niet of nauwelijks vooruitgegaan	Enigszins vooruitgegaan	Goed vooruitgegaan	Zeer goed vooruitgegaan
Werkhouding	1	0	4	3
Zelfvertrouwen	1	1	4	2

Gezin en opvoeding

Wat betreft het gezin en de opvoeding van de leerling worden in de BESTE drie vragen gesteld over veranderingen: in het functioneren van het gezin, in de opvoeding van de leerling en in begrip van de leerling door zijn ouders. Wat dit laatste betreft is blijkens de tabel geen duidelijke vooruitgang geboekt. Ten aanzien van de overige twee aspecten heeft een minderheid duidelijke vooruitgang geboekt.

Tabel 5. Uitkomsten gezin en opvoeding

	Niet of nauwelijks vooruitgegaan	Enigszins vooruitgegaan	Goed vooruitgegaan	Zeer goed vooruitgegaan
Gezinsfunctioneren	3	2	3	1
Opvoeding	4	2	3	0
Begrip van leerling	4	5	0	0

Overkoepelende bevindingen over de uitkomsten

In onderstaande tabel zijn de voorgaande beoordelingen van de leerkracht in één overzicht weergegeven (aangeduid met de letter l). Aangegeven is of er op een gebied een duidelijke vooruitgang geconstateerd werd (volgens de eerder gegeven definitie). Deze gegevens zijn aangevuld met de beoordelingen van de ouders op de BESTE (voor 6 leerlingen, letter o), voor zover die ook wijzen op een duidelijke vooruitgang, en de uitkomsten van de interviews met ouders en/of kinderen (6 ouders en 7 kinderen, letter i). Maximaal kan er dus uit 3 bronnen een aanwijzing zijn dat er in een bepaald gebied een duidelijke vooruitgang is opgetreden. Voor de gebieden Sociaal-emotionele vaardigheden en Gezin en opvoeding zijn bij elke bron de scores op de drie onderliggende aspecten (zie de voorgaande tabellen) samengenomen tot een totaalgebied. Indien er bij één van deze aspecten een duidelijke vooruitgang geconstateerd was gold dit als vooruitgang op het betreffende gebied. Ook was het aanwezig zijn van één bron in een van de onderliggende aspecten voldoende om in het totaalgebied genoemd te worden.

Tabel 6. Alle uitkomsten op een rij

Gebieden/ Leerling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tot.
Schoolvaardigheden	li		li	oi		lo			loi	5
Sociaal-emotionele vaardigheden	li	li	li	loi		loi	oi	li	loi	8
Werkhouding	l	l	l	lo		li	oi	l	loi	8
Zelfvertrouwen		li	li	loi		loi	oi	li	loi	7
Gezin en opvoeding		l	li	loi		i		i	loi	6
Optelling over gebieden	3	4	5	5	0	5	3	4	5	

Groen=succesvol, Rood=niet succesvol, Geel=ertussenin

Als we op de optelling van scores van de leerlingen in de onderste rij letten kan geconstateerd worden dat 4 leerlingen op alle gebieden duidelijk vooruitgaan ("succesvol": leerling 3, 4, 6 en 9), 1 leerling gaat op geen enkel gebied vooruit ("niet succesvol": leerling 5) en de overige 4 leerlingen gaan op 3 of 4 gebieden vooruit ("ertussenin": leerling 1, 2, 7 en 8, waarbij leerling 1 en 7 het minst succesvol lijken). Als we letten op scores op de gebieden in de rechterkolom dan zien we dat op gebied van sociaal-emotionele vaardigheden en werkhouding en zelfvertrouwen bijna alle leerlingen (7-8) duidelijk vooruit zijn gegaan. Op gebied van schoolvaardigheden en gezin en opvoeding is er bij 5-6 leerlingen vooruitgang geboekt.

Hoe is het programma uitgevoerd?

Aanwezigheid kind op de boerderij

Zeven van de negen leerlingen zijn 90 tot 100% van de schooltijd op de boerderij aanwezig geweest, twee leerlingen waren 50 tot 60% van de tijd aanwezig. Eén van deze leerlingen (leerling 5) is na enkele maanden gestopt.

Onderwijskundige en pedagogische aanpak

Over de werkzaamheid van de kenmerken van de onderwijskundige en pedagogische aanpak is in de BESTE een aantal vragen gesteld waarbij per kenmerk een rapportcijfer van 1-10 gegeven kon worden over de mate waarin een kenmerk een bijdrage leverde aan het effect: 1-4 = onvoldoende werkzaam; 5 = twijfelachtig of het werkzaam was, 6-10 = voldoende tot zeer goed werkzaam. De uitkomsten staan in onderstaande tabel. Bij verreweg de meeste leerlingen waren alle kenmerken volgens de leerkracht "voldoende tot zeer goed werkzaam", in de tabel afgekort tot "goed".

Tabel 7. Werkzame kenmerken van de onderwijskundige en pedagogische aanpak

<i>Werkzaamheid van kenmerken van de aanpak</i>	Onvoldoende	Twijfel	Goed
De structuur die de zorgboerderij bood sloot aan bij wat deze leerling nodig had	1	0	8
Het buiten zijn op de zorgboerderij sloot aan bij wat deze leerling nodig had	1	0	8
De rust en ruimte op de zorgboerderij sloten aan bij wat deze leerling nodig had	1	0	8
Het onderwijsprogramma bood sloot aan bij wat deze leerling nodig had	1	0	8
De onderwijskundige aanpak van de leerkracht en/of boer(in) was helpend om de gestelde doelen te bereiken	1	0	8
De pedagogische aanpak van de leerkracht en/of boer(in) was helpend om de gestelde doelen te bereiken	1	0	8
Het contact met de ouders was helpend om de gestelde doelen te bereiken	1	1	7
De afwisseling tussen onderwijs en andere activiteiten sloot aan bij wat de leerling nodig had	1	0	8
De opbouw van het onderwijszorgtraject sloot aan bij wat de leerling nodig had	1	1	7

Ook is de leerkracht gevraagd aan te geven welke boerderij-activiteiten waaraan de leerlingen deelnamen hen geholpen hebben in hun ontwikkeling tijdens de boerderijperiode. Onderstaande tabel geeft een overzicht. Hiervoor zijn weer de scores op de BESTE gebruikt, waarbij voor de interpretatie de antwoordcategorieën 'heel veel geholpen' en 'behoorlijk geholpen' ingedikt zijn tot 'duidelijk geholpen'. Uit de tabel is op te maken dat bij de meeste leerlingen (6 van de 9) 'knutselen, koken en bakken' duidelijk geholpen heeft, gevolgd door 'werken op land en tuin', 'klusjes doen' en 'spelen met andere kinderen' (5 van de 9). Niet alle kinderen hadden baat bij het 'verzorgen van dieren' (4 van de 9), terwijl 'contact met andere cliënten' het minst vaak behulpzaam was (2 van de 9).

Tabel 8. Werkzaamheid van boerderij-activiteiten

<i>Boerderij-activiteit</i>	Heel veel geholpen	Behoorlijk geholpen	Een beetje geholpen	Niet geholpen
Verzorgen van dieren	4	0	3	2
Werken op het land en de tuin	3	2	1	3
Klusjes doen	4	1	1	3
Knutselen, koken en bakken	3	3	1	2
Spelen met andere kinderen	5	0	2	2
Contact met andere cliënten	1	1	4	3

Naast de boerderij-activiteiten is ook gevraagd in hoeverre het contact met de leerkracht, de boer en andere begeleiders geholpen hebben bij een gunstige ontwikkeling op de boerderij. Onderstaande tabel laat dit zien. Het contact met de leerkracht heeft 7 van de 9 leerlingen geholpen, het contact met de boer en met de andere begeleiders was bij 6 van de 9 leerlingen helpend voor hun verdere ontwikkeling.

Tabel 9. Werkzaamheid contact met begeleiding

<i>Aard contact</i>	Heel veel geholpen	Behoorlijk geholpen	Een beetje geholpen	Niet geholpen
Met leerkracht	5	2	0	2
Met boer	6	0	1	2
Met andere begeleiders	5	1	0	3

Uit de interviews met en over de leerlingen komt ook duidelijk naar voren dat de leerlingen veiligheid en vertrouwen ervaren en dat er per leerling maatwerk wordt geboden. Er wordt gekeken wat iemands interesse is en hoe daarbij kan worden aangesloten. Daarbij wordt gebruik gemaakt van wat de boerderij te bieden heeft. Sommige leerlingen werken veel met de boer, anderen meer met één van de onderwijsassistenten. Een paar leerlingen werken samen met andere (volwassen) cliënten van de boerderij. Sommige leerlingen werken veel met dieren, anderen zijn meer in de tuin of zijn bezig met houtbewerking, elektra of programmeren. De activiteiten sluiten aan bij iemands interesse.

Tevredenheid ouders

In de vragenlijst aan de ouders stonden enkele vragen over de tevredenheid met BGL+. Deze worden in onderstaand tabel genoemd, tezamen met de antwoorden van de 6 ouders die de vragenlijst invulden. Met alle vier de uitspraken over tevredenheid zijn zij het helemaal of behoorlijk mee eens (een ouder liet de laatste twee vragen onbeantwoord).

Tabel 10. Tevredenheid over de boerderij

<i>Tevredenheid over de boerderij</i>	Niet mee eens	Beetje mee eens	Behoorlijk mee eens	Helemaal mee eens
Het contact met de boerderij was goed	0	0	2	4
Men was er altijd voor mij als ik wat wilde vragen	0	0	0	6
Ik voelde me serieus genomen	0	0	1	4
Er was voldoende deskundigheid op de boerderij	0	0	1	4

De ouders werd ook gevraagd of ze tevreden waren met de duur van het onderwijszorgarrangement en of ze het aan anderen zouden aanraden, twee ouders vonden het precies lang genoeg, drie vonden het te kort duren en een ouder gaf hierop geen antwoord. Vijf van de zes ouders zouden het beslist wel aanraden, een waarschijnlijk wel. Gevraagd naar een inschatting van het effect van de boerderij op hun kind gaven drie ouders aan een 'groot effect' te zien, twee zagen een 'middelgroot effect' en een ouder zag 'geen effect'.

Aan het eind van de vragenlijst konden ouders nog in woorden een algemene indruk aangeven. Vier ouders maakten hier gebruik van, in het kader hieronder worden hun opmerkingen, enigszins ingekort, weergegeven.

- ❖ Door de boerderij gaat onze zoon weer naar school. De boerderij is fantastisch!
- ❖ Hij voelde zich thuis en geaccepteerd. Vond het altijd vervelend als hij niet naar de boerderij kon. Hij is volwassener geworden door de boerderij. Wij als ouders zijn de leraar, de boer en de begeleiders heel dankbaar voor hun eindeloze betrokkenheid en inzet.
- ❖ Er zijn goede resultaten geboekt.
- ❖ Ik zou graag willen pleiten voor meer plekken zoals deze, omdat ik geloof dat de behoefte groot is. Doordat het kleinschalig is en veel 1-op-1 kan men heel goed zien wat een kind nodig heeft.

Hoe ziet de context eruit?

In de inleiding is de samenwerkingsstructuur rondom BGL+ beschreven met als partners de ML Kingschool, Landzijde, de boerderij, het samenwerkingsverband VO Waterland en de gemeente Purmerend. De onderzoekers hebben twee overleggen van de reflectiegroep bijgewoond en de verslagen van de andere overleggen gelezen. Wat opvalt is dat alle partners veel betrokkenheid laten zien en dat er een open communicatie is. De samenwerking tussen zorgboer en leerkracht, tussen Landzijde en de ML Kingschool en met andere projectpartners wordt als goed ervaren. Alle partners zijn het er mee eens dat BGL+ een goede en wezenlijke aanvulling is op het bestaande aanbod; het biedt een time-out, waardoor leerlingen met nieuwe bagage, ander gedrag en méér zelfvertrouwen terug kunnen stromen naar het onderwijs. Alle partners benadrukken de kracht van maatwerk in een 1-op-1 begeleiding en de mogelijkheid van praktische werken op de boerderij, waarin in aanvulling op het onderwijs ook veel leermomenten zitten. De gemeente Purmerend heeft dan ook besloten de financiering voorlopig te continueren. BGL+ is daarmee onderdeel van het streven naar een dekkend aanbod voor álle jongeren in Purmerend.

Alle ingestroomd leerlingen voldeden aan de kenmerken van de beoogde doelgroep: leerlingen met (dreigende) schooluitval, veelal gekenmerkt door achterstanden in schoolvaardigheden, beperkingen in intellectuele vermogens en sociaal-emotionele problemen en/of psychiatrische diagnoses. Er werd wel gesignaleerd dat twee leerlingen achteraf gezien niet goed pasten. Deze leerlingen hebben niet optimaal gebruik kunnen maken van BGL+. Eén van hen is voortijdig gestopt en voor de ander wordt in afwachting van verdere diagnostiek gezocht naar een passende vervolgplek. Dat neemt niet weg dat BGL+ voor een grotere groep leerlingen een passend aanbod kan zijn. De gemeente Purmerend waarschuwt ervoor "niet ten onder te gaan aan het succes" en goed te kijken voor welke leerlingen het echt nodig is. Om dat te bewaken is er recentelijk een onafhankelijke "intakecommissie" geïnstalleerd (waarin o.a. ook Loket Jeugd zitting heeft) die alle aanmeldingen zorgvuldig bekijkt, waardoor alléén die kinderen die het echt nodig hebben worden toegelaten.

De leerkracht geeft aan dat acht leerlingen de maximale groepsgrootte is, zowel fysiek (de onderwijsruimte) als mentaal (voor docent, zorgboer en onderwijsassistent). Acht leerlingen maken het werk behoorlijk intensief, maar in goede onderlinge afstemming tussen docent, zorgboer en onderwijsassistent is dit behapbaar. Méér dan acht is niet goed te doen. De leerlingen zijn stuk voor stuk bewerkelijk. En maatwerk veronderstelt veel aandacht voor ieder kind. Hierbij is ook de samenstelling van de groep van belang. Er moet een goede mix zijn van leerlingen, waarbij gelet wordt op cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden, gezinsachtergronden en verwachte uitstroomprofielen. Als er alleen leerlingen komen met zeer complexe ondersteuningsbehoefte in al deze gebieden, dan zou een groep van acht te groot zijn. De mix in de onderzochte groep was goed.

Conclusies

Over de uitkomsten

Op alle vijf de uitkomstgebieden is vooruitgang geboekt. De meeste vooruitgang is geboekt op sociaal-emotioneel gebied. Bij bijna alle leerlingen zijn de *sociaal-emotionele vaardigheden* en *werkhouding* toegenomen (8 van de 9) en bij 7 leerlingen het *zelfvertrouwen*. Bij 6 leerlingen zijn er verbeteringen in *gezin en opvoeding*. Op het gebied van *schoolvaardigheden* laten 5 leerlingen een positieve verandering zien.

Over de uitvoering

Centrale uitgangspunten

In het programmamodel konden we de volgende drie uitgangspunten onderscheiden (1) het bieden van veiligheid en vertrouwen, (2) het leveren van maatwerk aansluitend bij de individuele interesses en mogelijkheden van de leerlingen, (3) gebruik maken van de boerderij-omgeving inclusief de daar aanwezige onderwijsmiddelen. Uit de vragenlijsten en de interviews werd duidelijk dat er goed volgens deze uitgangspunten is gewerkt. En dat daarmee de structuur en inhoud van het programma konden worden verbonden.

Structuur en inhoud

Leerlingen maken goed gebruik van de boerderij-omgeving en de mensen die daar aanwezig zijn. Onderwijs en praktische werkzaamheden worden afgewisseld. Bij de werkzaamheden wordt een verbinding gemaakt met doelen op gebied van het schoolse leren en het sociaal-emotioneel functioneren. De boerderij-omgeving is ook belangrijk voor een positieve groepsdynamiek. Wel wordt er flexibel met de structuur en inhoud van het programma omgegaan. Een te strak programma zorgt voor frustratie bij leerlingen. Sommige leerlingen blijken het 's ochtends fijn te vinden om direct even te werken, anderen moeten eerst even landen en bijvoorbeeld een filmpje kijken op Chromebook. Soms moeten kinderen even hun positieve of negatieve energie kwijt. Dan kunnen ze gebruik maken van de sportruimte of worden er ademhalingsoefeningen gedaan. Om 9 uur is er dan een gezamenlijke start.

Op basis van de informatie uit vragenlijsten en interviews met de leerkracht concluderen we dat het programma in grote lijnen wordt uitgevoerd zoals gepland, waarbij gaandeweg kleine aanpassingen zijn gedaan.

Over werkzame principes

De leerlingen die instromen bij BGL+ dragen vaak een volle rugzak met zich mee. De meesten hebben een licht verstandelijke beperking, vaak gecombineerd met een vorm van autisme en andere diagnoses (zoals adhd). Zonder uitzondering hebben ze op school en soms ook thuis een optelsom aan negatieve ervaringen opgedaan. Ze kunnen de lessen vaak niet goed volgen, kunnen cognitief en sociaal niet goed mee in de klas, worden steeds minder geaccepteerd, uiten zichzelf niet en vertonen verveeld en

vervelend gedrag. Als ze een opdracht krijgen waar ze geen zin in hebben gaan ze mopperen en bouwen steeds meer weerstand op tegen school op. School krijgt een negatieve betekenis en naar school gaan dreigt een traumatische ervaring te worden, zodanig dat er soms ook sprake is van geheel of gedeeltelijk thuiszitten. De uitdaging van BGL+ is deze negatieve spiraal en ervaren trauma's te doorbreken.

Op basis van met name de interviews met de leerkracht en de ouders krijgen we een beeld van wat BGL+ succesvol maakt voor leerlingen die niet passen in het onderwijssysteem. We kunnen dit beeld als volgt verder uitwerken:

- De leerling komt op de boerderij en ervaart dat dit geen traditionele schoolomgeving is. Dit zorgt ervoor dat er niet meteen weerstand ontstaat, maar rust.
- Door die rust kunnen de leerkracht, de boer en andere begeleiders een vertrouwensband opbouwen met een leerling. Dit geeft een gevoel van veiligheid en biedt een basis om vanuit de interesses van de leerling aan het werk te gaan.
- De boerderij-omgeving biedt een scala aan schoolse en niet-schoolse mogelijkheden om die interesses vorm te geven. Dit geeft de volgende stap in het proces, namelijk aansluitend bij de interesses van elke leerling gebruik te maken van de rijke context van de boerderij. Hierdoor wordt de leerling gemotiveerd tot zinvolle activiteiten. Van daaruit kunnen er zinvolle doelen gesteld worden waarvoor vooral praktische vaardigheden en sociale vaardigheden nodig zijn om die te bereiken, en waarbij haast terloops ook schoolvaardigheden aan de orde komen.
- Al doende leert de leerling geconcentreerd en zelfstandig te werken. Hierdoor ontstaat een positieve werkhouding en krijgt hij of zij meer zelfvertrouwen. Dat maakt het ook mogelijk expliciet met schoolse taken en lesjes aan de slag te gaan. Daarbij gaat het niet alleen om boerderij-activiteiten. Voor sommige leerlingen zijn de dieren belangrijk of het werken in de tuin en de klussen op de boerderij. Andere leerlingen hebben interesse in programmeren, houtbewerking of elektra.
- De combinatie van een leerkracht en een boer met aanvullende ondersteuning van andere begeleiders is een belangrijke voorwaarde om aan te kunnen sluiten bij de interesses van iedere leerling en een goede match te maken met wat er op de boerderij mogelijk is. Het voordeel van de korte lijntjes, kleinschaligheid en rijke context is volgens de leerkracht dat je veel flexibeler en sneller wat kunt inzetten dan op school; "je hoeft het niet allemaal te regelen". Door de korte lijntjes en kleinschaligheid kan de juiste expertise worden ingeschakeld waardoor de leerlingen aan de slag kunnen met hun eigen interesses. Het in de praktijk leren werkt voor deze leerlingen beter dan in school omdat leerlingen dan concreet de noodzaak inzien van het kunnen lezen en rekenen.

De vertrouwensband, het aansluiten en ruimte bieden voor interesses van leerlingen kan vanuit therapie-onderzoek als een *alliantie* omschreven worden, die daar een sterke werkzame factor blijkt te zijn (Pijnenburg, 2010). Dit zien we ook bij BGL+. Door bij het stellen van individuele doelen voor de leerling gebruik te maken van alle mogelijkheden die de rijke boerderij-omgeving biedt, doet een leerling positieve ervaringen op. Dit leidt tot meer zelfvertrouwen, een betere werkhouding en positief gedrag. Door het leren te koppelen aan de werkzaamheden die een leerling interessant vindt ontdekt deze het

belang van het leren lezen en rekenen en komt het leren weer op gang. Ze worden zich bewust waarom rekenen en lezen bijvoorbeeld belangrijk zijn, omdat ze dit nodig hebben bij doelen die ze nastreven. Deze vorm van contextgericht leren maakt dat leren zin krijgt en heeft ook als voordeel dat het veel minder weerstand oproept. Hierdoor kan BGL+ effectief zijn.

We zien bij de leerlingen in dit onderzoek als volgt terug hoe er gebruik wordt gemaakt van de rijke context van de boerderij omgeving:

- *De rijke context* blijkt voor alle leerlingen belangrijk te zijn. Welk aspect het meest belangrijk is, verschilt per leerling. Het vraagt vaak creativiteit en flexibiliteit om voor elke leerling passende activiteiten te vinden. Uit de verhalen van de leerlingen komen de volgende aspecten naar voren.
- *Ruimte en rust*. Dit zijn specifieke ruimtelijke kwaliteiten die voor sommige leerlingen heel belangrijk zijn. Het zorgt ervoor dat een leerling tot rust kan komen. Dit werd bij L2 en L3 nadrukkelijk benoemd.
- *Dieren* waar een deel van de leerlingen een band mee heeft, zich veilig voelt en wat veel zinvolle werkzaamheden met zich meebrengt. Dit werd bij L7 en L9 benoemd.
- *Concrete zinvolle werkzaamheden* waarin je kunt leren was voor bijna alle leerlingen belangrijk. Het soort werkzaamheden verschilde. Voorbeelden zijn het gebruik van een rolmaat bij het zetten van palen (L2) , afwegen van de porties voer voor de koeien. Samen koken. Maar duidelijk werd dat ruimte voor niet boerderij activiteiten zoals elektra, houtbewerking (L4 en L6) en programmeren (L4) voor een deel van de leerlingen ook belangrijk is.
- *Diversiteit aan mensen*. Er zijn veel verschillende mensen op de boerderij: de boer, andere deelnemers, stagiair, ook deskundigen op gebied van elektra, programmeren etc. Wat we zien is dat bijna alle leerlingen met name een sterke band hebben met de boer en de leerkracht. Voor sommige leerlingen zijn ook anderen van groot belang. Voor L8 een oudere cliënt en voor L2 een stagiaire. L7 functioneert niet in de groep leerlingen maar wel in de cliëntengroep en in het 1-op-1 contact met de onderwijsassistent bij het verzorgen van de paarden. Het helpt een leerling enorm als hij/zij met iemand een echte klik heeft. En deze de leerling kan ondersteunen in zijn/haar ontwikkeling.

Over de benodigde competenties

Invulling geven aan de drie centrale uitgangspunten in de onderwijskundige en pedagogische aanpak en het realiseren van de uitgangspunten lukt alleen als de leerkracht, boer en onderwijsassistenten over de benodigde competenties beschikken, zoals:

- Oprechte interesse, persoonlijke aandacht, tijd, creativiteit en doorzettingsvermogen zijn van belang om leerlingen veiligheid te kunnen bieden, een alliantie aan te gaan en oog te hebben en aan te sluiten bij de interesse van de leerling.
- Onderwijskundige, landbouwkundige en vakinhoudelijke expertise is nodig om doelen te kunnen koppelen aan werkzaamheden en goed gebruik te kunnen maken van de mogelijkheden die de boerderij-omgeving biedt. Hierbij hebben de leerkracht en boer

verschillende rollen. De boer heeft kennis van de werkzaamheden en is in staat onderwijs te koppelen aan de werkzaamheden.

- Buiten kaders denken, creativiteit en doorzettingsvermogen zijn belangrijk om de vele uitdagingen en niet voorziene situaties het hoofd te bieden. Voorbeelden zijn een oplossing zoeken voor een leerling die niet in de groep past of een expert inschakelen als een leerling interesse heeft in een vakgebied waarvoor de kennis niet aanwezig is.

Eindconclusie

Leerlingen van de ML King-school die gebruik maken van BGL+ hebben een complexe problematiek, vaak een combinatie van een licht verstandelijke beperking, autisme, negatieve ervaringen met en weerstand tegen school en leren. Dit leidt ertoe dat het op school niet goed gaat. Belangrijk is om trauma's te doorbreken en leerlingen weer perspectief te bieden. BGL+ wordt door alle betrokkenen ervaren als een zeer welkom en waardevol aanbod voor deze leerlingen die tijdelijk niet passen in de schoolse setting. Voor bijna alle leerlingen en hun ouders was BGL+ een positieve ervaring. De leerlingen laten met name positieve ontwikkelingen zien op sociaal-emotioneel gebied, werkhouding en zelfvertrouwen. De ontwikkeling op gebied van schoolvaardigheden (lezen en rekenen) is vaak beperkt. Op één na alle leerlingen gaan na de boerderij-periode terug naar school. De leerlingen hebben baat bij de niet-schoolse, kleinschalige boerderij-omgeving waar aan iedere leerling maatwerk kan worden geboden.

Discussiepunten

Ten aanzien van het BGL+ programma

- Moet de gewenperiode korter zijn? In de pilot is er een vrij lange gewenperiode voor de leerlingen. De ervaring was dat de routine van het leren dan stopt. Een wat kortere gewenningsperiode zou kunnen helpen om de routine van leren erin te houden
- Moet er meer nadruk liggen op de ontwikkeling van schoolvaardigheden? Zorgt meer nadruk ervoor dat leerlingen zich op gebied van lezen en rekenen beter ontwikkelen? Of werkt dat niet, of juist averechts? Het niveau van de meeste leerlingen is vrij laag. De vraag is of meer aandacht voor schoolvaardigheden iets oplevert. Misschien is het wel zo dat juist de versterking van de werkhouding en het zelfvertrouwen door het opdoen praktische en sociale vaardigheden de belangrijkste insteek moet zijn, waarbij schoolvaardigheden terloops geoefend worden. Het is goed daarna die vaardigheden verder te versterken met traditioneel lesmateriaal, maar dan aangepast aan het niveau (en het verwachte uitstroomprofiel) van elke individuele leerling. De angst en weerstand die schoolse taken oproepen zijn dan grotendeels verdwenen. De verbeterde werkhouding en het toegenomen zelfvertrouwen zijn dan, gekoppeld aan de in een veilige situatie verminderde angst voor schoolse taken, de belangrijkste pijlers waardoor een terugkeer naar school, het uiteindelijke doel, kan slagen.
- Moeten de leerlingen wel terug naar school? Sommige leerlingen gedijen beter op de boerderij dan op school omdat ze in de praktijk de zin van het leren ervaren. De vraag is waarom deze leerlingen terug naar school zouden moeten en of het niet

beter is hen in de praktijk onderwijs te geven. Zie als voorbeeld het project Fooocus waar onderwijs en leren voor jongeren vanaf 15 jaar met een licht verstandelijke beperking helemaal in de praktijk bij bedrijven plaatsvindt. Bij Fooocus staan de interesses en de toekomstdroom van de leerling centraal als de leerkracht het lesprogramma van de leerling vormgeeft (zie www.mikadoschool.nl/fooocus).

Ten aanzien van het onderzoek

De sterke kant van dit onderzoek is dat er verschillende methoden van informatie verzamelen zijn gebruikt (mixed methods) die de uitvoering van BGL+ in het schooljaar 2020-2021 vanuit verschillende gezichtspunten hebben belicht. Op basis daarvan konden bovenstaande conclusies getrokken worden. Enkele discussiepunten bij het onderzoek zijn:

- Het gaat om een kleine groep van 9 leerlingen. Hoewel die wel representatief zijn voor BGL+ kunnen de conclusies verstevigd worden of verder genuanceerd met informatie over de toekomstige instroom.
- De betrouwbaarheid en validiteit van de gebruikte vragenlijst voor de leerkracht en de ouders (de BESTE) is niet onderzocht. Hoewel het type vragen in eerdere onderzoeken ook gebruikt is zou het wenselijk zijn om na te gaan hoe relevant en dekkend de vragen voor de onderwijszorgarrangementen zijn. Worden de belangrijkste zaken meegenomen? Blijven er zaken onbelicht? Dit zijn aspecten van de validiteit. Een van de ouders merkte bijvoorbeeld op dat er goede resultaten geboekt zijn die evenwel in de lijst onvoldoende naar voren komen.
- De einduitkomsten over de school van uitstroom slaan op de situatie direct na de boerderij. Het is niet bekend of deze ook bestendig kunnen worden, dat zou het succes van het onderwijszorgarrangement nog beter onderbouwen. Of, als ze niet bestendig worden, aanleiding vormen het programma nog eens kritisch te bekijken.

Aanbevelingen

Het belangrijkste advies is doorgaan met de pilot en er nog meer bekendheid aan geven. Uit het onderzoek komt een aantal aandachtspunten naar voren die hierbij bruikbaar kunnen zijn:

- *Flexibeler periode.* Uit de evaluatie kwam naar voren dat niet elke leerling baat heeft bij dezelfde vaste periode. Het advies is starten als een leerling het nodig heeft en stoppen als de leerling er weer aan toe is naar school te gaan.
- *Systematisch monitoren.* Om het programma flexibeler te maken is het belangrijk de voortgang systematisch te monitoren. Het gaat om het volgen van ontwikkelingen op cognitief gebied en sociaal-emotioneel functioneren en welke werkzame elementen er zijn ingezet tijdens de boerderijperiode. Hiervoor zijn handzame meetinstrumenten beschikbaar die door ouders en leerkracht (en andere begeleiders) in te vullen zijn en die momenteel in een landelijk onderzoek naar onderwijszorgarrangementen worden ingezet.
- *Follow-up na de boerderijperiode.* Het is van belang om zicht te krijgen op hoe het de leerlingen vergaat in het jaar na hun bezoek aan de boerderij. Dit geeft belangrijke informatie over het effect (het bereikte einddoel) en daarmee ook op het nut van

BGL+. Aan de hand hiervan zou het programma zo nodig ook aangepast kunnen worden. Deze informatie zou telefonisch ingewonnen kunnen worden bij de scholen of via contacten met schoolbegeleiders. Maar hiervoor zouden ook verspreid over het jaar enkele 'terugkommiddagen' met de leerlingen georganiseerd kunnen worden, die tevens de gelegenheid bieden zo nodig nog wat extra zorg en aandacht te geven aan de leerlingen. Uit therapie-onderzoek blijken zulke 'booster-sessies' effectief te zijn (Kolko & Lindhiem, 2014).

- *Aandacht voor groepssamenstelling.* Uit de evaluatie bleek dat de samenstelling van de groep bepaalt of de groepsgrootte van 8-9 leerlingen haalbaar is. Er moet een goede balans zijn tussen leerlingen die goed in de groep functioneren en leerlingen waarbij dit meer problemen geeft.
- *Betrekken van de ouders.* De opstelling van de ouders heeft invloed op het succes van een plaatsing. Aandacht voor bevorderende en belemmerende factoren en ontwikkelingen in de thuissituatie zou hier positief op kunnen inwerken.
- *Vooraf bepalen of boerderij-omgeving passend is.* Bij de evaluatie bleek dat de boerderij-omgeving voor één leerling niet passend was en voor een andere leerling deels passend. Dus niet alleen kijken of het niet gaat op school of dat het een thuiszitter is, maar ook of er geprofiteerd kan worden van wat de boerderij te bieden heeft.

Literatuur

- Binsbergen, M. H. van, Pronk, S., Schooten, E. van, Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). *Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van thuiszitters*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Hassink, J., De Meyer, R., van der Sman, P. en Veerman, J.W. (2011). Effectiviteit van ervaren leren op de boerderij. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk* 50, 51-60.
- Hassink, J., Veen, E. J., Pijpker, R., De Bruin, S. R., van der Meulen, H. A., & Plug, L. B. (2020). The Care Farming Sector in The Netherlands: A Reflection on Its Developments and Promising Innovations. *Sustainability*, 12(9), 3811.
- Jolly, L. & Krogh, E. (2011). School-Farm Cooperation in Norway: Background and recent Research. In J. Schockemöhle (Ed.), *Academic foundation of learning on farms. Proceedings of the 1st Conference of the Academic Initiative on Farms as Sites of Learning* (pp. 5-20). Vechta: Competence Centre of Regional Learning, University of Vechta.
- Kolko, D.J., & Lindhiem, O (2014). Introduction to the special series on booster sessions and long-term maintenance of treatment gains. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42, 339-342.
- Pijnenburg, H. (2010). Zorgen dat het werkt. In H. Pijnenburg (Red.), *Zorgen dat het werkt. Werkzame factoren in de zorg voor jeugd* (pp.11-60). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Rombaut, W. (2010-2011). De zorgboerderij als instrument in de strijd tegen schooluitval. *Zorgbreed*, 8 (32), 9-17.
- Rutgers, E., Hilderink, A., Venhuizen, M., & Niessen, I. (2019). *Op weg naar een optimale ontwikkeling voor ieder kind*. Utrecht: Andersson Elffers Felix.
- Slob, A., Jonge, H.M. de, & Dekker, S (2020, 30 januari). *Thuiszitters in het funderend onderwijs [Kamerbrief]*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/30/rapportage-leerplichtwet-g-gemeenten-schooljaar-2018-2019-definitieve-eindstand>
- Smeds, P. (2015). Farm education and the value of learning in an authentic learning environment. *International Journal of Environmental and Science Education*, 10, 381-404.
- Veen, E., & Pijpker, R. (2020). *Ontwikkeling en professionalisering van onderwijs op de boerderij: Leerarrangementen in het groen*. Wetenschapswinkel Rapport 363. Wageningen: Wageningen UR.
- Veerman, J.W. (1985). Evaluatie van behandelingseffecten: mag het ook anders? In F.X. Plooi & M.G.M. van den Dungen (Red.), *Hulpverleningspraktijk en dienstverlenend onderzoek. Handelingsplannen en directe observaties van de opvoeder-kind interactie* (pp. 13-26). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Veerman, J.W., De Meyer, R., Hassink, J. Berghuis. E. & Kienhuis, J. (2016). *Onderzoek naar de effectiviteit van jeugdzorgboerderijen in Overijssel en Gelderland*. Nijmegen / Wageningen: Praktikon / Wageningen UR.